

сенсорних образів – скупченням в одному текстовому фрагменті пучка сенсорних образів, що формують полімодальний образ, сприйнятий у певний момент часу кількома органами чуття. Проаналізувавши синестетичне слововживання на матеріалі художніх творів, ми бачимо, що письменники часто вдаються до використання синестетичних мовних засобів для створення незвичних художніх образів. Вони намагаються поєднати несумісні характеристики в одному образі, що сприяє збагаченню емоційно забарвленої лексики в мові. Таким чином, у перспективі залишається з'ясувати, чим синестезія насправді є: епіфеноменом чи звичайним пізнавальним процесом, результати якого знаходять своє вираження в образотворчому мистецтві, художніх творах та у повсякденному мовленні.

Л і т е р а т у р а :

1. Булыгина Т. В. Языковая концептуализация мира (на материале русской грамматики) / Т. В. Булыгина, А. Д. Шмелев. – М.: Языки русской культуры, 1998. – 786 с.
2. Гей Н. К. Искусство слова. О художественности литературы / Н. К. Гей. – М.: Наука, 1967. – 290 с.
3. Лапшина М. Н. Семантическая эволюция английского языка. Изучение лексики в когнитивном аспекте / М. Н. Лапшина. – СПб.: С.-Петербург. гос. ун-т, 1998. – 159 с.
4. Прокофьева Л. П. Индивидуальное и универсальное в цветовой символике звука: На основе фоносемантического и психолингвистического анализа поэтического текста / Л. П. Прокофьева // Исследования по художественному тексту. – Саратов, 1994. – 245 с.
5. Селіванова О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія / Олена Селіванова. – Полтава: Довкілля-К, 2006. – 716 с.
6. Филлмор Ч. Фреймы и семантика понимания / Ч. Филлмор // Новое в зарубежной лингвистике. – Вып. XXIII. – М.: Прогресс, 1989. – С. 52–92.
7. Language, Logic and Concepts: Essays in Memory of John Macnamara. – Cambridge: MIT Press, 1999. – 470 p.
8. Osgood C. Language universals and psycholinguistics / C. Osgood // Universals of language. – Cambridge, Mass.: MIT Press, 1963. – P. 236–254.
9. Ortony A. Metaphor, Language and Thought / A. Ortony // Metaphor and Thought. – Cambridge: Cambridge University Press, 1993. – P. 1–16.
10. Freeman M.N. Poetry and the scope of metaphor: Toward a cognitive theory of literature / M.N. Freeman // Metaphors and Metonymy at the Crossroads: A Cognitive Perspective. – В.; N.Y.: Mouton de Gruyter, 2002. – P. 253–281.

Д ж е р е л а і л ю с т р а т и в н о г о м а т е р і а л у :

1. Демська Л. Жінка з мечем / Леся Демська. – Львів: Літературна агенція піраміда, 2005. – 177 с.
2. Капранови Брати. Кобзар 2000: Роман. – К.: “Джерела М”, 2003. – 424 с.
3. Роздобудько І. Гудзик / Ірен Роздобудько. – Харків: Фоліо, 2005. – 222 с.

*Палиця Г. С.
Дрогобицький державний педагогічний університет
імені Івана Франка*

АСИМЕТРИЯ ПЛАНУ ВИРАЖЕННЯ ТА ПЛАНУ ЗМІСТУ В РЕЧЕННЯХ ЗІ ЗНАЧЕННЯМ МНОЖИННОСТІ (НА МАТЕРІАЛІ СУЧАСНОЇ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ)

Множинність – це значення, яке при симетричному співвідношенні позначувального та позначуваного представляється на синтаксичному рівні граматичною формою множини іменника, яка є первинним засобом її вираження, найголовнішим її актуалізатором. Однак, для вираження певних значень граматичного

характеру слугують не лише ті синтаксичні структури, прямим призначенням яких є вираження певного значення, але й такі, для яких воно другогрядне. З цього приводу Ю. С. Степанов говорить про “вторинні функції синтаксичних структур” [8, 76]. Саме вони і є джерелом асиметрії, яка розглядається як порушення регулярності та одноманітності в мові, але, незважаючи на це, відіграє в ній величезну роль.

Проблема співвідношення форми та змісту в одиницях різних мовних рівнів і з різним значенням постійно перебуває в центрі лінгвістичних досліджень. Значення множинності досліджувалося через співвідношення форми та змісту здебільшого на матеріалі парних і збірних іменників [1; 2; 3; 7; 9; 10]. Співвідношення позначувального та позначуваного в іменнику, прикметнику та дієслові зі значенням множинності було предметом розгляду в працях, опублікованих нами раніше [див. 5; 6 та ін.]. Проте представлення всього спектру проблем взаємодії плану вираження та плану змісту неможливе без урахування синтаксичного рівня. Тут постає ряд питань, зокрема: Що є причиною виникнення асиметрії? Які чинники дозволяють залишатися значенню множинності невираженим у поверхневих структурах речення? Ці питання до цього часу не були спеціальним об’єктом дослідження, у чому полягає новизна та актуальність досліджуваної проблеми.

Мета статті – з’ясувати джерела асиметричного співвідношення форми та змісту в реченнях на позначення множинності.

Завдання:

- здійснити класифікацію маркерів множинності в реченнях сучасної німецької мови;
- охарактеризувати синтаксично та семантично зумовлену асиметрію в реченнях на позначення множинності;
- виокремити та описати чинники асиметрії поверхневих і глибинних структур у реченнях із граматично невираженим значенням множинності.

Асиметрія в реченні, хоч і має часто випадковий характер і залежить від інтенцій автора, не виникає спонтанно. Її виникнення зумовлюють різного роду чинники, які допускають вживання іменника у формі однини для вираження значення множинності і рідше – у формі множини для вираження значення одиничності. Ці чинники стосуються як самої одиниці, яка виражає невідповідність форми змістові, так і її синтаксичного оточення, тобто вони є зовнішніми та внутрішніми.

До зовнішніх чинників належать маркери, за допомогою яких ідентифікується прихована в семантичній структурі одного з членів речення сема множинності. Вони являють собою одиниці, які граматично чи лексично виражають значення множинності, створюючи тим самим для імплікації значення множинності в реченні передумови семантичного та синтаксичного плану.

Семантично зумовленою є прихована множинність, якщо її виражають в досліджуваних реченнях маркери, які лексично виражають значення ‘множинність’ + ‘повторення’. Наприклад, у реченні *Mein Grossvater hat immer gerne gefischt, und zwar gerade am Sonntag* [Holsboer 1987, 39] маркер *immer* вказує на повторення дії в часі, а іменник *Sonntag* дає темпоральну характеристику цієї множинності. Додаткова актуалізація значення множинності за допомогою форми множини іменника *Sonntag* у цьому реченні зайва.

Як синтаксично зумовлена розглядається периферійна множинність, якщо в ролі маркера виступають займенники *jeder, alles*. Ці займенники мають подвійну природу: семантично вони співвідносяться з множинністю, а синтаксично – з одною.

Унаслідок цього співвідносні з ними члени речення також вживаються у формі однини, хоча і виражають у плані змісту значення множинності: *Jeder Gast trägt einen mit Kalorien beladenen Teller* [Holsboer 2000, 67].

Внутрішні чинники стосуються безпосередньо семантики елементів речення, які імплікують значення множинності. Елементом речення з асиметричним співвідношенням позначувального та позначуваного, повинні бути властиві такі характеристики: а) множинність; а) дискретність; б) однорідність; г) індивідуальність; д) семантична співвідносність.

Множинність. Для визначення асиметрії в реченні повинна бути наявна “зовнішня” і “внутрішня” множинність. “Зовнішня” множинність виражається експліцитно за допомогою граматичних чи лексичних засобів (маркерів), які співвідносяться з іншим елементом синтаксико-контекстуального комплексу. “Внутрішня” множинність знаходиться в семантичній структурі члена речення, який імплікує сему множинності.

Дискретність. Для реалізації семи множинності в реченні необхідно, щоб одиниця, яка імплікує це значення, позначала дискретні поняття. Одиниці, які виражають недискретні поняття, не демонструють семи множинності у співвідношенні з іменниками, що виражають це значення граматично (що спостерігалось на матеріалі досліджуваних речень), наприклад: *Wir bestellten vertrauensvoll Kaffee und Brot* [Holsboer 2000, 62]. Лише у сполученні з квантифікаторами типу *Glas, Schnitte, Scheibe* та ін. недискретні іменники вказують на множинність субстанції: *Ein paar Soldaten hatten noch leere Teller vor sich, und man sah auf den ersten Blick, daß kein Fisch darauf gewesen war. Nun saßen sie vor einem Glas Wein* [Johansen 1988, 72].

Однорідність є також необхідною умовою, яка сприяє порушенню взаємовідповідності між позначувальним та позначуваним в одного з членів досліджуваних речень. Об'єднаними у формі однини можуть бути лише об'єкти, які належать до одного класу.

Поняття *індивідуальності* пояснюється тим, що іменник, який демонструє асиметрію форми та змісту, повинен позначати предмети індивідуального характеру, відчужувану чи невідчужувану власність, а також одиниці, які у співвідношенні з множинністю логічно передбачають їхнє вживання у формі множини. В іншому випадку асиметрія не спостерігається. Для ілюстрації сказаного наведемо приклад: *Die Mutter schenkte uns ein Buch*. Це речення допустиме і з погляду логіки, і лінгвістики. Форма однини іменника *Buch* у цьому реченні можлива, оскільки їй може відповідати реальна ситуація, в якій мама подарувала дітям одну книжку. Для прикладу, в реченні *In jener Nacht war mir plötzlich etwas bewußt geworden, nämlich, daß es zwischen unserer Seele und unserem Körper viele kleine Fenster gibt, durch die, wenn sie offen sind, die Gefühle hin und her strömen* [Тамаро 1995, 141] присвійний займенник *unser* передбачає форму множини іменників *Seele* і *Körper*. Проте узгодження між значеннями присвійного займенника та співвідносного з ним іменника простежується лише на семантичному ярусі.

Найбільш репрезентативними в досліджуваних реченнях є такі семантичні групи іменників:

1. Соматизми – іменники, що позначають частини тіла й виражають невідчужувану власність. Висока частотність соматизмів зумовлена: а) важливістю соматизмів для людини; б) трансцендентністю соматизмів, оскільки вони виражають реальні, які властиві всім людям, наприклад:

Sie fragte auch nicht nach unserem Betragen und Fleiß in der Schule, aber streichelte uns leise über den Kopf [Holsboer 1987, 51]. Sie sehen da Greise und Knaben, blind und mit leerer Hand [Frisch 1959, 119].

2. Іменники, які означають предмети індивідуального характеру, серед них:

а) предмети одягу:

Abwesend, mit dem Rücken gegen die Wand gelehnt, betrachtete ich zerstreut, wie nach mehreren Gläsern Wein, die Besucher. Die Damen im langen Kleid, Herren im schwarzen Anzug und junge Leute in Jeans und Pullover [Holsboer 1987, 40].

б) предмети індивідуального характеру: *Zahnbürste, Gabel, Glas, Pass, Börse* та інші, які належачи множинності суб'єктів логічно передбачають форму множини у плані вираження:

Einige versuchen es ja auch jedes Jahr, packen insgeheim ihre Zahnbürste ein, sagen der Schwester, sie müssten auf die Toilette, und fahren mit dem Bähnchen zu Tal, kommen so oder so weit, je nach dem Glück... [Frisch 1959, 154].

3. Іменники на позначення родинних стосунків:

Es war wie auf manchen Bauernhöfen, wo die Frau die ganze Wirtschaft zusammenhält [Bergengruen 1093, 76]; *Viele Familien mussten ohne Vater und Gatten weiterziehen* [Holsboer 1987, 87].

Семантична співвідносність елементів синтаксико-контекстуального комплексу, а саме їхньої кількісної репрезентації, є невід'ємним критерієм характеристики аргументів. Це співвідношення відбувається не між одиницями, розміщеними на одному рівні в ієрархії членів речення, а між одиницями різного рівня.

Як показують спостереження, доля “імпліцитного” припадає, як правило, на залежні члени речення (за винятком, якщо маркером множинності є присвійний займенник). І це не випадково: головну інформацію про кількісний аспект речення несуть основні, розміщені на вищих ярусах ієрархії, члени речення, вказівка яких на множинність “поширюється” і на залежні від них члени. Візьмемо для прикладу речення *Das Haus veränderte sich nicht. Die Möbel behielten ihren Platz, und Vaters Stuhl war dort, wo er schon zwanzig Jahre lang gestanden hatte* [Holsboer 1987, 56]. У цьому реченні сема множинності прихована в семантичній структурі іменника *Platz*, який в ієрархії членів речення стоїть нижче іменника *Möbel*, якщо речення зобразити у вигляді ієрархічної моделі. Співвідносні іменні члени речення узгоджуються в цьому реченні в числі лише на семантичному рівні.

Виокремлюючи в реченні ядро та залежні від нього елементи, цим самим ми визначаємо відношення між предметними іменами як ієрархічне. Це означає, що в реченні є один із предметів, учасників події, який одержує функцію “протагоніста” повідомлення [4, 259–393]. Навколо нього організується семантика залежних від нього членів речення. У досліджуваних реченнях член речення, який перебуває на вищих ступеннях в ієрархії, впливає на кількісне визначення співвідносних з ним членів речення. Виокремлені критерії виступають у взаємозв'язку і взаємодії. Вони переплітаються в рамках одного речення, впливаючи на його оформлення у плані вираження.

Проблема співвідношення форми та змісту на матеріалі речень зі значенням множинності дає можливість простежити особливості людського мислення, яке не може виразити все за допомогою мовних засобів, а дозволяє залишити частину інформації невираженою, не порушуючи при цьому цілісності висловлювання та адекватності його розуміння. Асиметрія в реченні не виникає “на порожньому місці”,

вона завжди зумовлюється певними факторами. Її зумовляють передусім маркерами, які, виражаючи значення множинності експліцитно, поширюють його і на залежні компоненти синтаксичних структур. До факторів, які дозволяють імплікувати інформацію про кількісні характеристики учасників ситуації, належать: а) множинність б) дискретність; в) однорідність; г) індивідуальність; д) семантична співвідносність. Вони спостерігаються в досліджуваних реченнях не поодиноці, а в комплексі, перебуваючи у взаємодії.

Висновки. Хоча асиметрія в реченні виражає невідповідність між семантикою і граматиною і здається алогічною та непослідовною, без неї не можна обійтися в мовленні. Вона виникає там, де є виразність та однозначність представлення референтної ситуації за мінімуму засобів, реалізуючи тим самим тенденцію мовної економії. Дослідження співвідношення поверхневих і глибинних структур, на нашу думку, представляє інтерес не лише в рамках однієї мови, але й через порівняння, зокрема, в німецькій та українській мовах. Воно дало б можливість дослідити особливості мовного мислення німців і українців, розкрити принципи побудови синтаксичних структур у порівнюваних мовах.

Л и т е р а т у р а :

1. Есперсен О. Е. Философия грамматики: Перевод с английского / Отто Есперсен. – М.: Изд-во иностранной литературы, 1958. – 404 с.
2. Кацнельсон С. Д. Типология языка и речевое мышление / Соломон Давидович Кацнельсон. – Л.: Наука, 1972. – 216 с.
3. Киклевич А. К. Семантическая категория квантификации в языке и речи: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра филол. наук: спец. 10.02.17: “Сравнительно-историческое, типологическое и сопоставительное языкознание” / А. К. Киклевич. – Мн., 1995. – 36 с.
4. Общее языкознание. Внутренняя структура языка / [отв. ред. чл.-кор. АН СССР Б. А. Серебренников]. – М.: Наука, 1972. – 566 с.
5. Палиця Г. С. Узуальність та оказіональність асиметрії плану вираження і плану змісту (на матеріалі речень із значенням латентної множинності) / Г. С. Палиця // Наукові записки. Серія: “Філологічні науки” (мовознавство). – Кіровоград. – 2000. – Випуск 30. – С. 298–303.
6. Палиця Г. С. Проблема формально-семантичного співвідношення у реченнях зі значенням множинності (на матеріалі сучасної німецької мови) / Г. С. Палиця // Проблеми навчання та викладання практичної граматики іноземної мови у вищому навчальному закладі. – Дрогобич. – 2005. – С. 87–95.
7. Реформатский А. А. Число и грамматика / А. А. Реформатский // Вопросы грамматики: Сб. ст. – М., 1960. – С. 384–400.
8. Степанов Ю. С. Язык и метод. К современной филологии языка / Юрий Степанович Степанов. – М.: Языки русской культуры, 1998. – 779 с.
9. Chen A. Kontrastive Untersuchung zu den Zahleinheitswörtern für Substantive der chinesischen Gegenwartssprache und Maß- und Mengenbezeichnungen der deutschen Gegenwartssprache / A. Chen. – Nanjing: Fing, 1984. – 239 s.
10. Duden. Grammatik der deutschen Gegenwartssprache. – 5. neu bearb. Auflage, hrsg. von G. Drosdowski. – Mannheim; Leipzig; Wien; Zürich: Dudenverlag, 1995. – B. 4. – 864 s.

С п и с о к д ж е р е л і л ю с т р а т и в н о г о м а т е р и а л у :

1. Frisch M. Stiller. Roman / M. Frisch. – Frankfurt am Main: Suhrkamp, 1959. – 577 s.
2. Holsboer L. Espresso in Milano. Reiseskizzen und Kurzgeschichten / L. Holsboer. – Stäfa: Rothenhäusler Verlag, 1987. – 98 s.
3. Holsboer L. Erlebt und aufgezeichnet. Erzählungen / L. Holsboer. – Frankfurt: R.G. Fischer Verlag, 2000. – 180 s.
4. Johansen H. Ein Mann vor der Tür. Roman / H. Johansen. – München: Hanser, 1988. – 249 s.
5. Tamaro S. Geh, wohin dein Herz dich trägt. Roman / S. Tamaro. – Zürich: Diogenes, 1995. – 189 s.